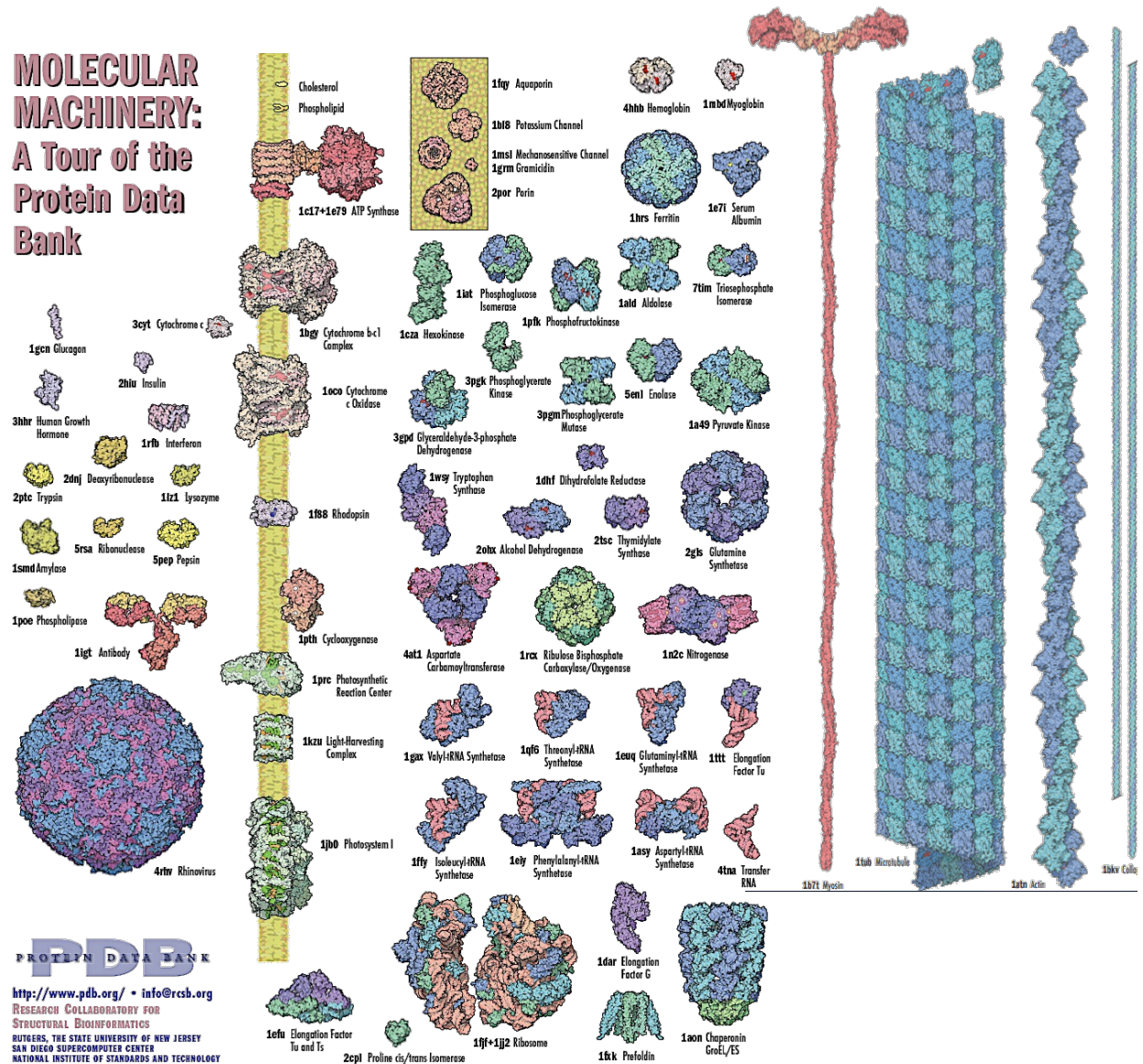

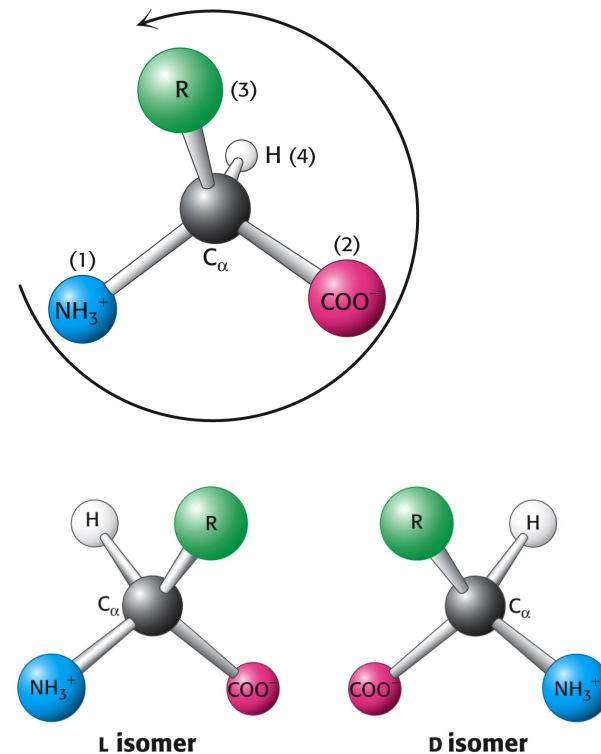
PROTEINI:

- proteini raznovrstne in vsestranske molekule
- proteini / beljakovine
  - Mulder 1838
- ključna vloga v vseh bioloških procesih
- značilnosti proteinov:
  - značilno ak zaporedje
  - natančna 3D struktura
  - medsebojna interakcija
  - določena biokemijska vloga
- proteini so polimeri ak

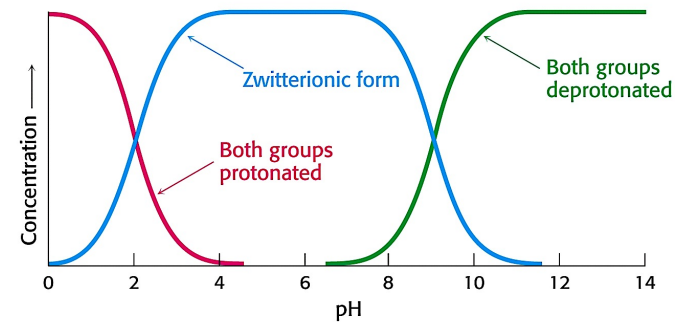
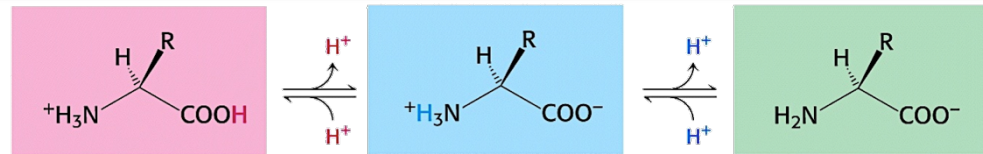
AK in PEPTIDI: aminokisljine - lastnosti

- definicija ak:
  - vsaka org. molekula, ki ima vsaj eno amsko sk. in eno karboksilno sk.
- več 100 ak
- 20 ak je genetsko kodiranih za vgradnjo v proteine
- značilna zgradba
  - centralni ogljikov atom (C_{α})
    - vodikov atom, karboksilna in amska skupina
    - stranska veriga (R) – različna pri vseh ak
  - tetraedrična ureditev
  - kiralni center (izjema glicin)
    - stereoizomera (enantiomera)
    - D- in L- ak
    - v proteine se vgrajujejo L-ak
    - D-ak pogoste v bakterijah
    - D-ak tudi v starih proteinih očesnih leč, zob, tumorjev...
    - D-Ser prenašalec živčnega signala
  - bele kristalinične snovi
  - topne v vodi, netopne v org. topilih
  - vodne raztopine prevajajo električni tok

AK in PEPTIDI: aminokisljine - ionizacija

- fiziološki pH 7,4
- ak v dipolarni ionski obliki
  - istočasno pozitivno in negativno nabite
  - ion dvojček
  - zwitterion
- možnost oddajanja protonov:
  - karboksilna skupina
  - aminska skupina
  - stranska veriga R (skupine, ki ionizirajo)

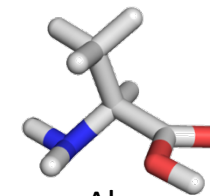

Group	Acid	$\rightleftharpoons$	Base	Typical pK_a^*
Terminal α -carboxyl group		$\rightleftharpoons$		3.1
Aspartic acid Glutamic acid		$\rightleftharpoons$		4.1
Histidine		$\rightleftharpoons$		6.0
Terminal α -amino group		$\rightleftharpoons$		8.0
Cysteine		$\rightleftharpoons$		8.3
Tyrosine		$\rightleftharpoons$		10.9
Lysine		$\rightleftharpoons$		10.8
Arginine		$\rightleftharpoons$		12.5

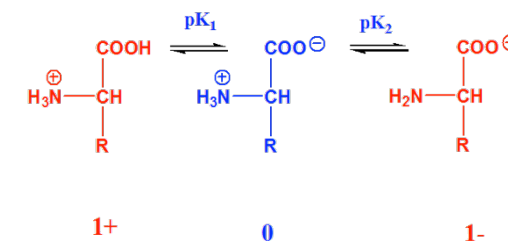
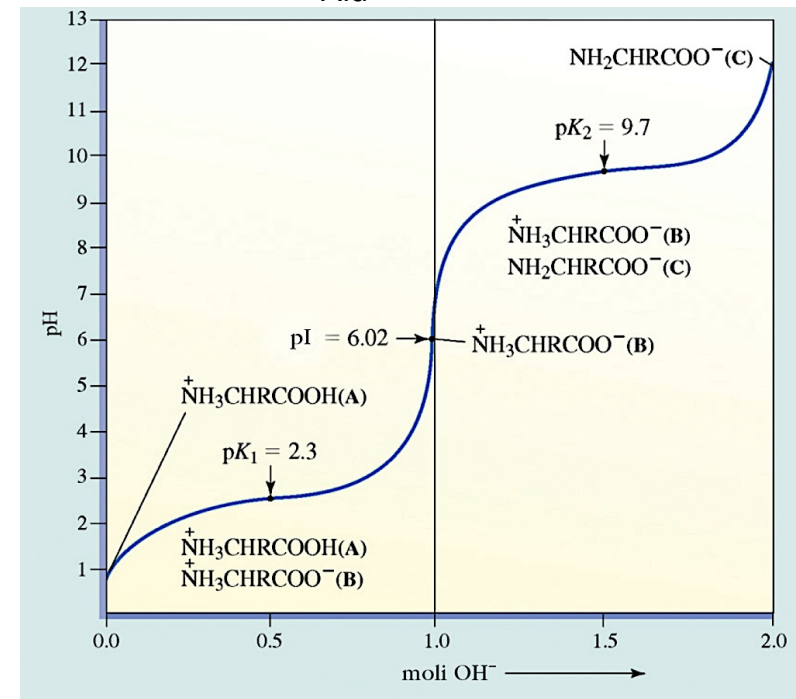
* pK_a values depend on temperature, ionic strength, and the microenvironment of the ionizable group.

AK in PEPTIDI: aminokisljine - titracija

- poznavanje električnega naboja ak ima pomen pri obravnavi strukture in funkcije celotnega proteina
- izoelektrična točka (pI/IEP)
  - tista vrednost pH, ko je molekula brez neto naboja
- titracijska krivulja za **alanin**
  - dve prevojni točki, kjer je pH enak vsaki od vrednosti pK_a alanina.
    - disociacija protona iz karboksilne skupine ($pK_a=2,3$)
    - disociacija protona iz aminske skupine ($pK_a= 9,7$)
  - **oblika A** prevladujoča oblika alanina v kislem območju pH
  - z dodano bazo reagira najprej – $\text{COOH} \rightarrow$ nastane ion dvojček (**oblika B**).
    - pri pH 2,3 je 50 % molekul alanina v obliki A in 50 % v obliki B
  - nadaljnje dodajanje baze povzroči disociacijo protona iz $-\text{NH}_3^+$ in nastane **oblika C**
    - pri pH 9,7 je približno 50 % molekul alanina v obliki B, preostalih 50 % pa v obliki C.

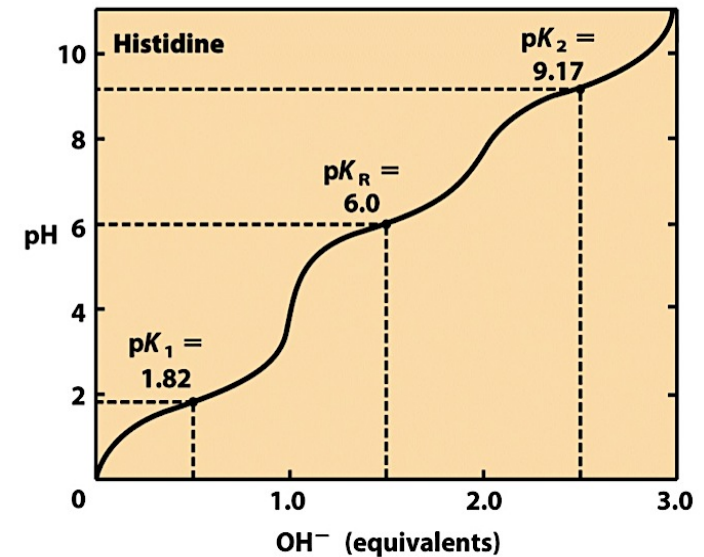
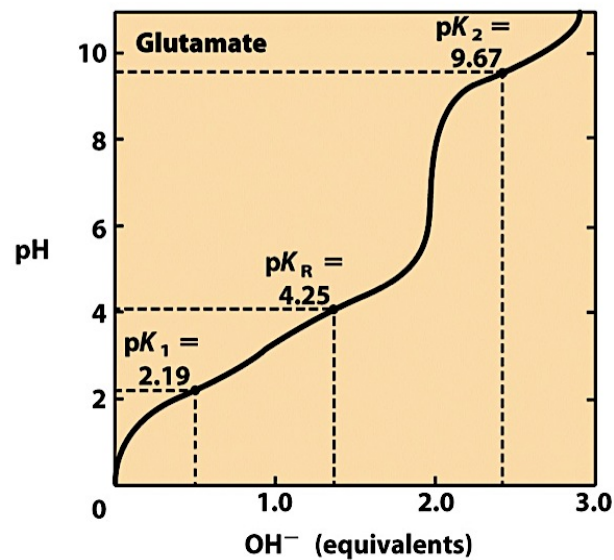
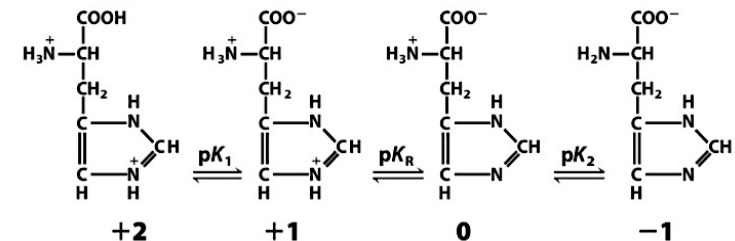
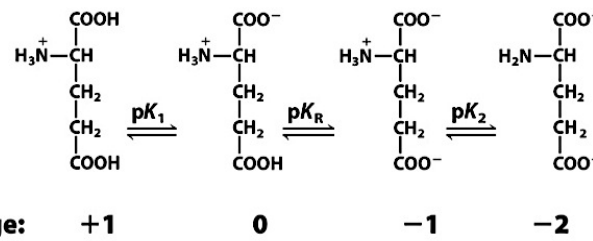
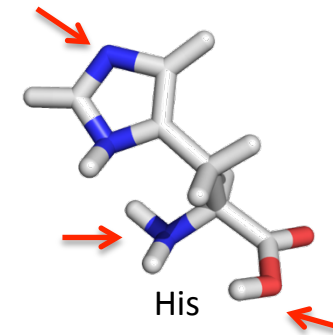
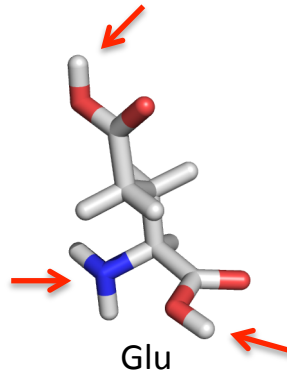
Ala

$$pI = (pK_1 + pK_2)/2$$

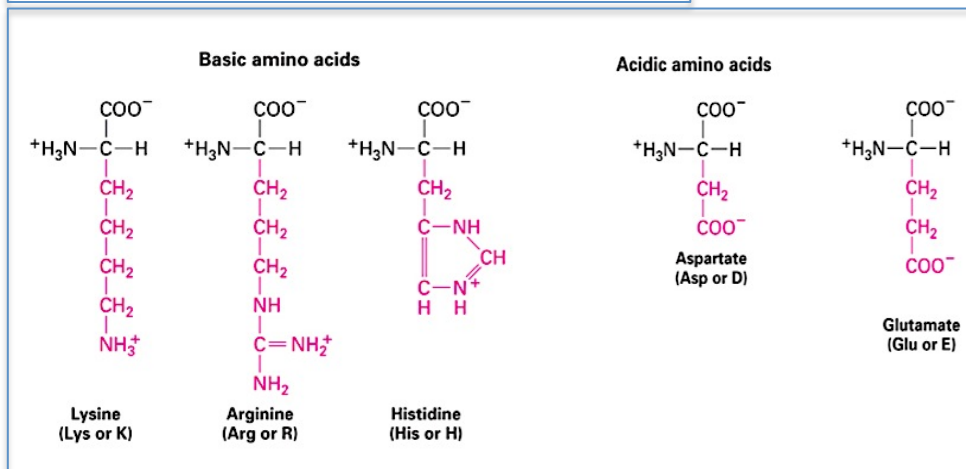
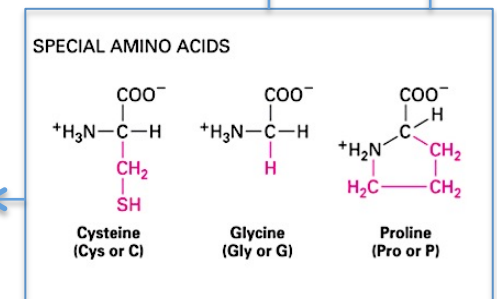
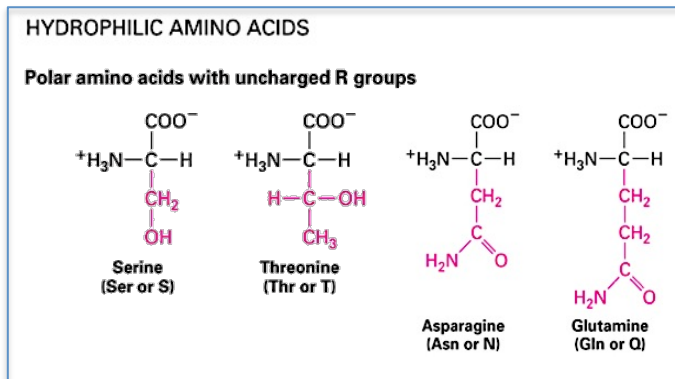
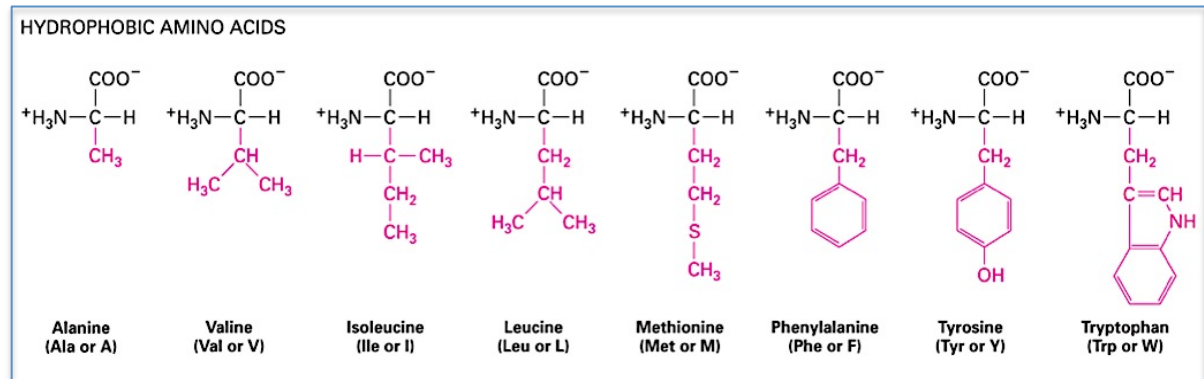
AK in PEPTIDI: aminokisline - titracija

- titracijska krivulja za **glutamat**
  - tri skupine, ki disocirajo
- titracijska krivulja za **histidin**

AK in PEPTIDI: aminokisljine - razvrstitev

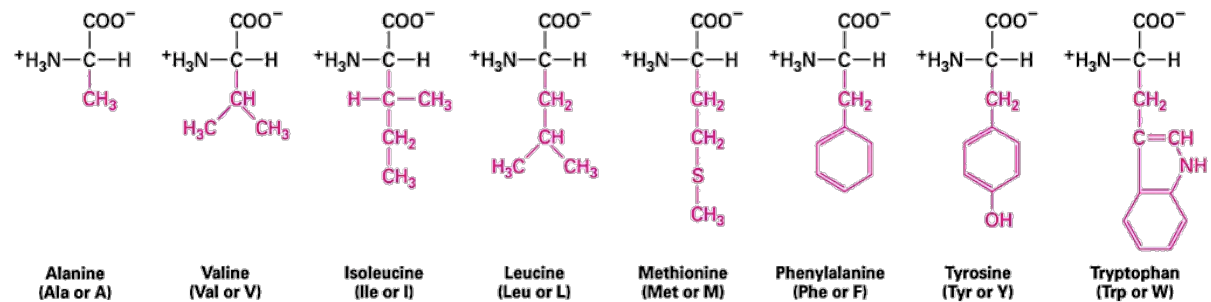
- razvrstitev ak temelji na naravi stranske skupine R
- R skupine razdelimo po:
  - velikosti
  - polarnosti
  - naboju
  - kemijski reaktivnosti
- razdelitev po polarnosti:
  - hidrofobne ak
  - hidrofilne ak
    - nenabite ak
    - nabite ak
  - posebne ak

AK in PEPTIDI: aminokisljine - hidrofobne

- hidrofoben značaj
- vse imajo alifatske ali aromatske str. verige
- enostavni ogljikovodiki
- kemijsko nereaktivni
- najpogosteje v notranjosti proteina

HYDROPHOBIC AMINO ACIDS

Gly, Ala

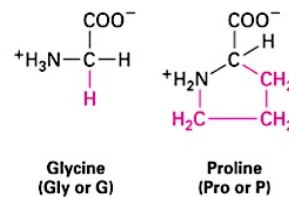
- Gly: edina ak, ki ni kiralna
- Ala: metilna skupina

Val, Leu, Ile

- večje stranske verige
- averzija do vode

Pro

- ciklična struktura
- pomembno vpliva na arhitekturo proteina
- alifatska veriga se poveže z N na C_α

Met

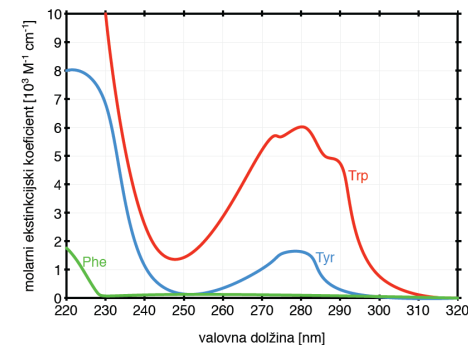
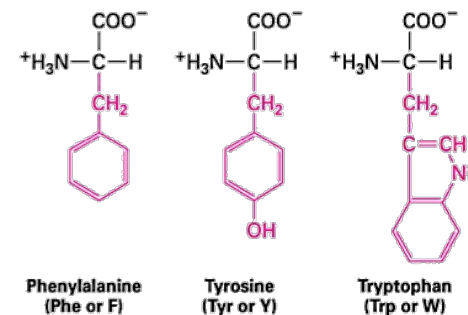
- alifatska veriga s S atomom
- tioeterska oblika (-S-CH₃)

Phe, Trp, Tyr

- Phe:
  - aromatski obroč vezan na metilensko sk. (-CH₂-)
  - zelo hidrofobna ak.
- Trp:
  - indolni obroč vezan na metilensko sk.
  - N-atom, manj hidrofoben
- Tyr:
  - OH skupina na aromatskem obroču
  - manj hidrofoben

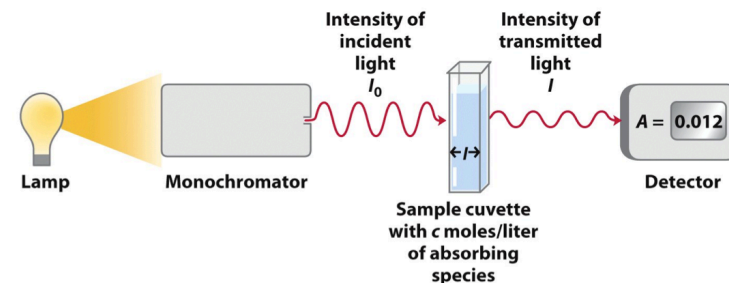
AK in PEPTIDI: aminokisljine - aromatske

- vse tri ak tvorijo skupino aromatskih ak
  - imajo π -elektrone
  - lahko interagirajo z drugimi π -elektroni
  - π -elektroni absorbirajo svetlobo
- spekter pri različnih valovnih dolžinah
- ekstinkcijski koeficient (ϵ) pove koliko svetlobe neka spojina absorbira

- Trp   max 280 $3400 \text{ M}^{-1} \text{ cm}^{-1}$
- Tyr   max 276 $1400 \text{ M}^{-1} \text{ cm}^{-1}$

- Beerov zakon

Beerov zakon:

- A absorbanca
- ϵ ekstinkcijski koeficient [$\text{M}^{-1} \text{ cm}^{-1}$]
- c koncentracija spojine [M]
- l dolžina kivete skozi katero gre svetloba [cm]

$$A = \epsilon \cdot c \cdot l$$

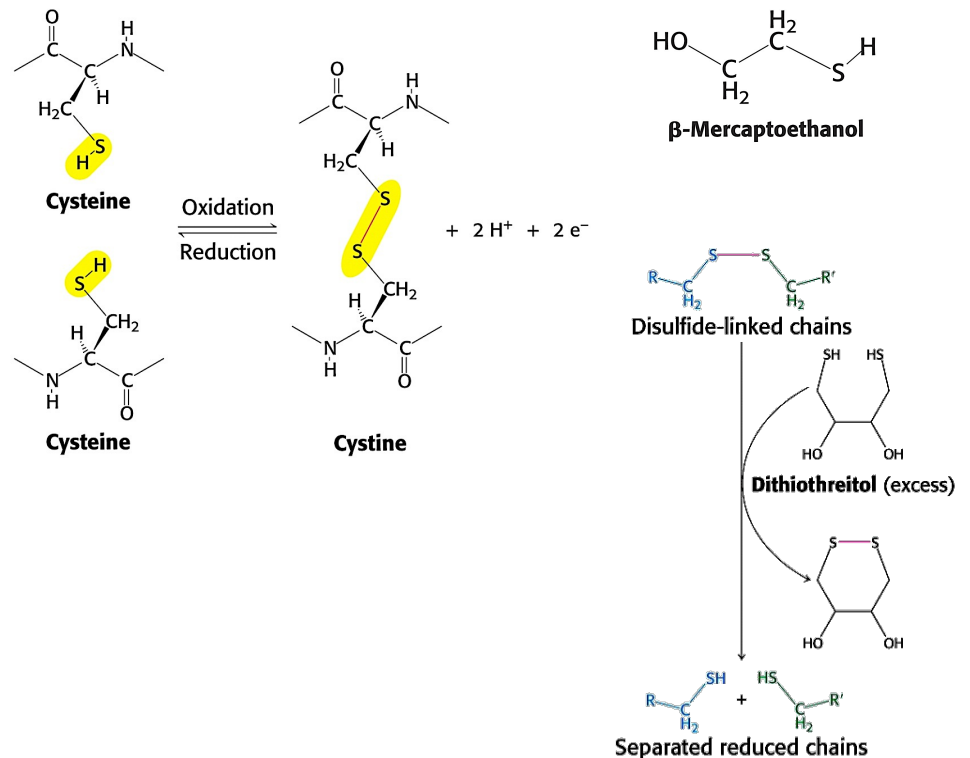
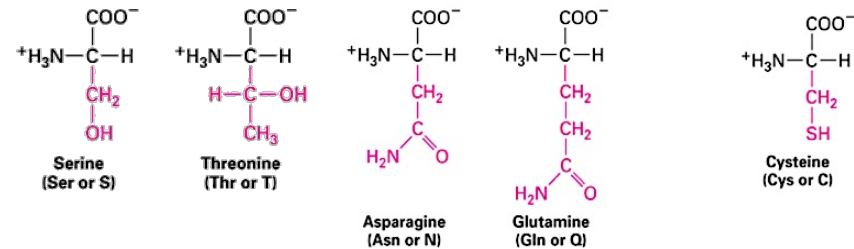
AK in PEPTIDI: aminokislina – polarne, nenabite

- hidrofилni značaj
- prisotnost heteroatomov (N, O, S)
- širok spekter funkcionalnih skupin
- z elektronskim parom omogočajo tvorbo H-vezi

- **Ser:**
  - hidroksilirana alifatska veriga (-OH na Ala)
  - ak bolj hidrofилna in reaktivna kot Ala
- **Thr:**
  - 2 centra asimetrije
  - OH skupina
- **Asn, Gln:**
  - karboksiamidni konec
- **Cys:**
  - tiolna skupina (-SH)
  - oksidira do disulfida – kovalentna vez
  - cistein → cistin
  - z redukcijo nazaj do tiolne skupine
  - pomembna pri stabilizaciji 3D strukture proteina

HYDROPHILIC AMINO ACIDS

Polar amino acids with uncharged R groups

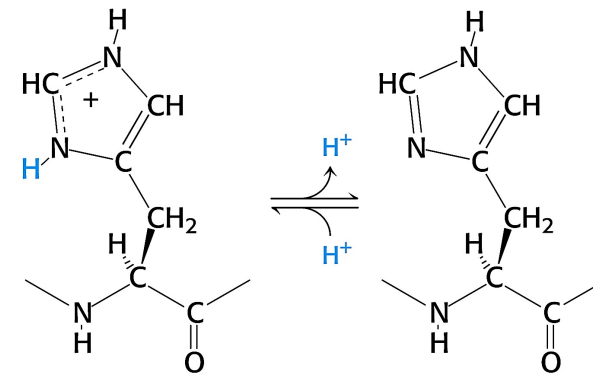
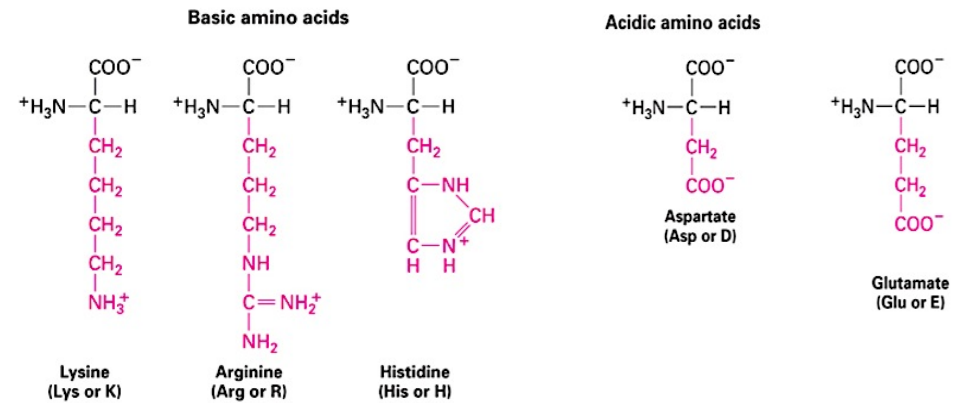

- reducenti v biokemiji
  - β-merkaptoetanol
  - ditiotreitol
  - cistein

AK in PEPTIDI: aminokisliline – polarne, nabite

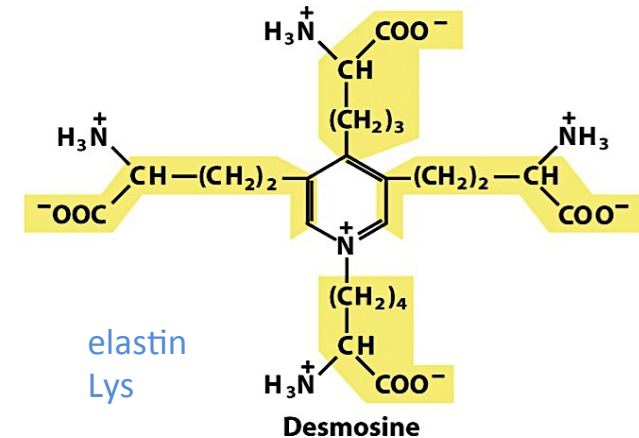
- stranske skupine z bazičnimi in kislimi lastnostmi
- hidrofилne ak – pretežno na površini proteinov
- **Lys, Arg:**
  - pripeta aminska oz. gvanidinska skupina
  - dolgi verigi
  - pri fiziološkem pH ionsko stanje +1
- **His :**
  - vezan imidazol
  - pK_a blizu fiziološkega pH
  - v razmerah *in vivo* nahaja v dveh ionskih oblikah
- **Asp, Glu:**
  - aspartat/asparaginska kislina
  - glutamat/glutaminska kislina
  - pri fiziološkem pH ionsko stanje -1

HYDROPHILIC AMINO ACIDS

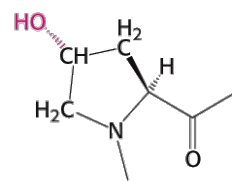

AK in PEPTIDI: aminokisline – reaktivnost

- kislinsko – bazične reakcije (titracije)
- karboksilne skupine (-COOH)
  - estri
  - amidi
- aminske skupine (-NH₂)
  - amidi
- hidroksilna skupina (-OH)
  - estri

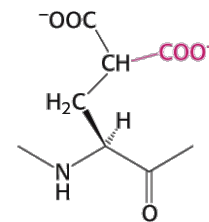

- posttranslacijske modifikacije
  - hidroksilacija
  - karboksilacija
  - glikozilacija
  - fosforilacija

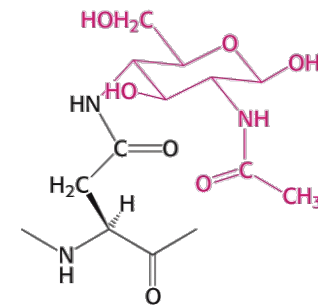
Hydroxyproline

kolagen

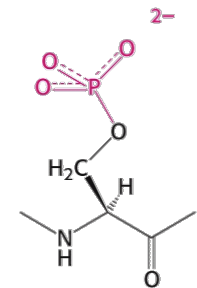
γ -Carboxyglutamate

protrombin

Carbohydrate-asparagine adduct

poveča hidrofilitnost proteina

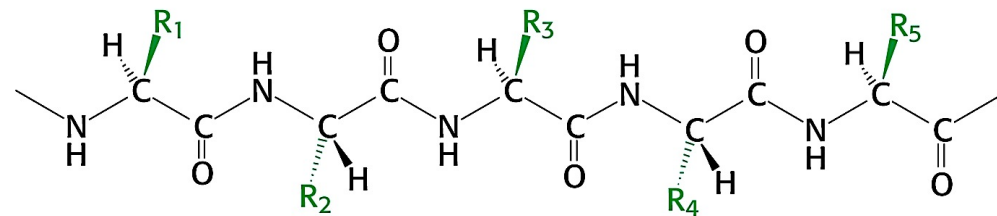
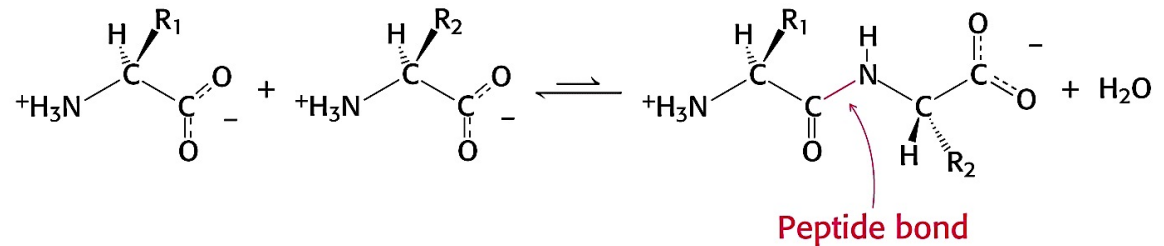
Phosphoserine

regulacijska vloga

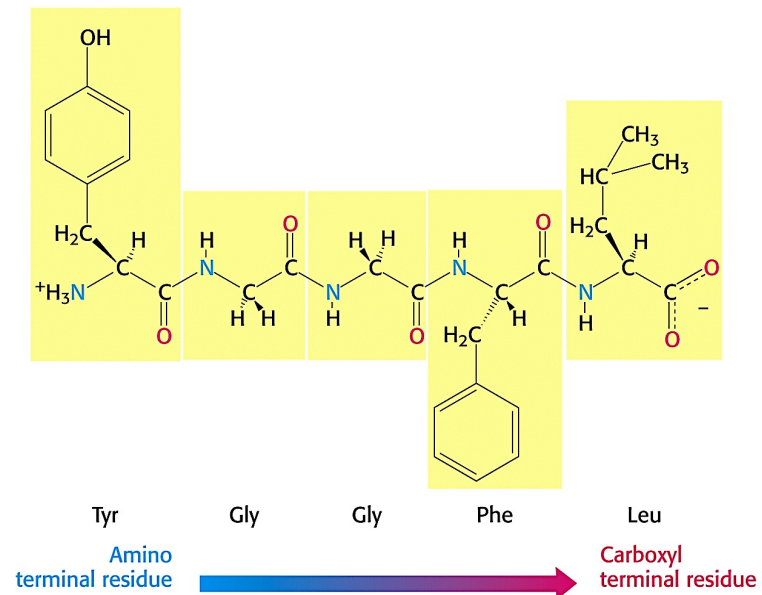
- peptidna vez (povezava dveh ak -NH₂ + -OH)

AK in PEPTIDI: polipeptid – lastnosti

- dve ak se med seboj povežeta z amidno oz. peptidno vezjo
- spojitev aminske in karboksilne preko reakcije kondenzacija (izstop molekule vode)
- dipeptid, tri-, tetra- pentapeptid...
- polipeptid (10-50 ak)
- protein (več kot 100 ak)
- *in vivo* 2 – 2000 ak
- velikost proteinov
  - izražamo :
    - v enotah Dalton (Da). Da je enota mase skoraj enaka masi H atoma
    - kot relativna molekulska masa (brez enot)
    - molska masa (g/mol)
  - ak ~110 Da
  - peptid 50 ak → 5500 Da
  - protein npr. 2000 ak 220 000 Da = 220 kDa

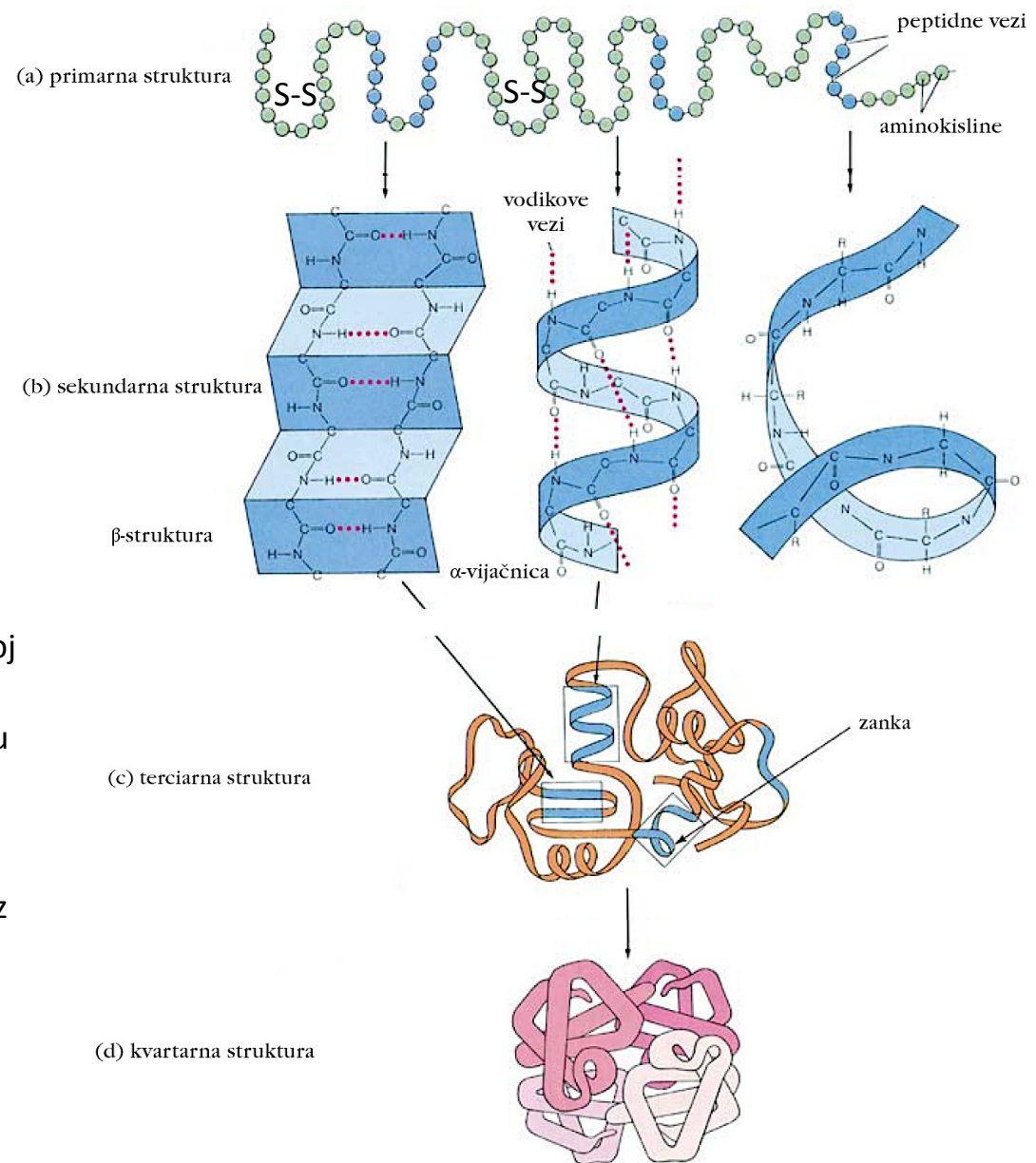

- značilnosti polipeptidne verige
  - aaminski (N-konec)
  - karboksilni (C-konec)
  - zapis peptida od N-konca → C-koncu
  - lastnosti R ostanejo nespremenjene
  - glavna veriga
    - ponavljajoče enote
    - velik potencial H-vezi
  - stranska veriga v trans položaju

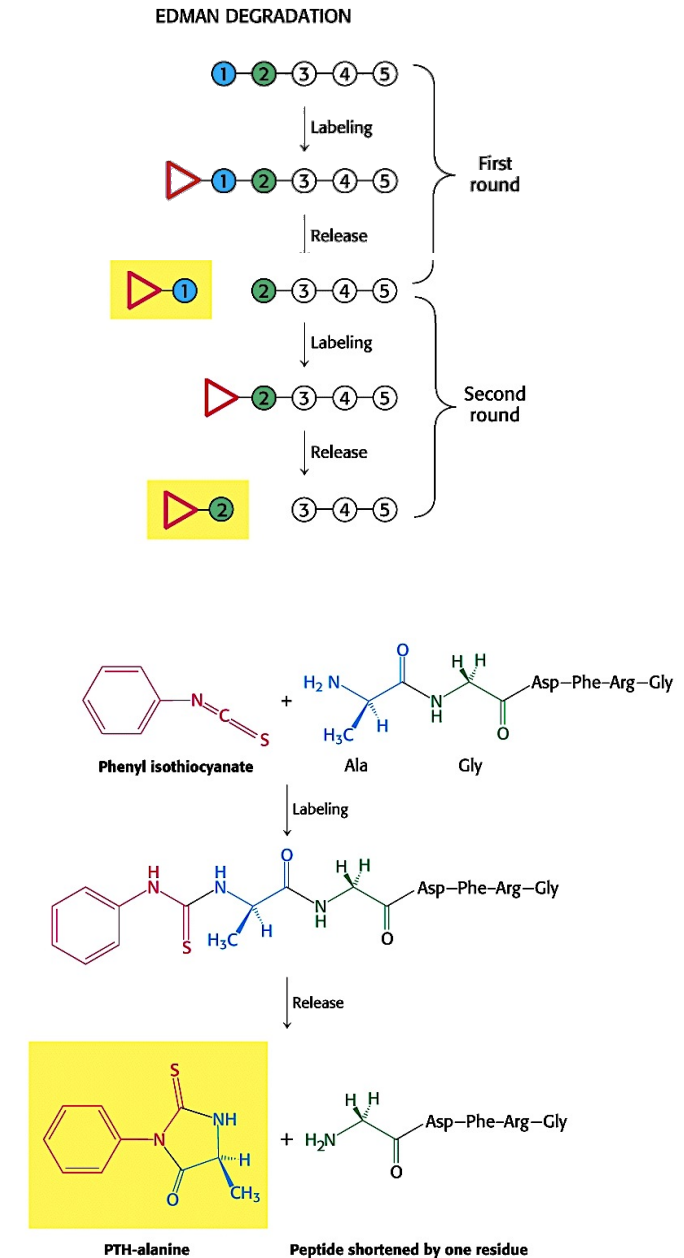
PROTEINI: ravni proteinske strukture

- aktivnost proteina je odvisna od 3D strukture, ki jo zavzame
- nativna konformacija
- TD najbolj ugodna
- štiri ravni proteinske strukture
  - primarna struktura
    - zaporedje ak ostankov
    - zaporedje zapisano v DNA
    - položaj disulfidnih vezi
  - sekundarna struktura
    - predeli zaporedja se zvijejo v urejene strukture
    - α -vijačnica in β -struktura, β -zavoj
  - terciarna struktura
    - položaj celotne verige v prostoru
      - neurejena $\neq$ naključna
    - položaj vseh atomov v prostoru
  - kvartarna struktura
    - funkcionalni protein sestavljen iz več verig (podenot)
- napovedovanje strukture
- rentgenska kristalografija
- NMR

PROTEINI: določanje primarne strukture

- dva načina za določanje ak zaporedja
  - neposredno preko izoliranega proteina
  - izpeljano zaporedje iz določenega nukleotidnega zaporedja (enostavneje)
- metoda **Edmanove razgradnje**
  - reagent feniltioizocianat sprosti en ak ostanek
  - identifikacija nastalega feniltiohidantoinkega derivata
  - preostanek proteina gre v nov cikel
  - identifikacija ak 2
- avtomatski analizator – sekvenator
- omejitev metode
  - določitev zaporedja 50 ak
  - potrebna predhodna fragmentacija proteina

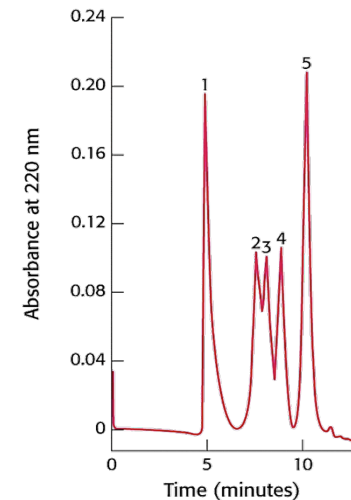

PROTEINI: določanje primarne strukture

- fragmentacija proteinov na točno določenih mestih
- kemijske cepitve
  - CNBr za Met
- encimske cepitve
  - na karboksilni strani ak
  - na aminski strani ak
- separacija fragmentov
  - HPLC
High Performance Liquid Chromatography
tekočinska kromatografija visoke ločljivosti
- določitev zaporedja posameznih fragmentov

TABLE 4.3 Specific cleavage of polypeptides

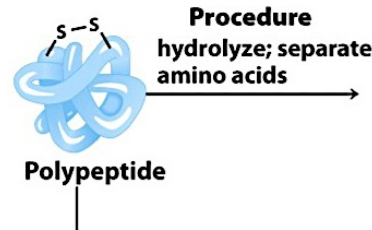
Reagent	Cleavage site
Chemical cleavage	
Cyanogen bromide	Carboxyl side of methionine residues
<i>O</i> -Iodosobenzoate	Carboxyl side of tryptophan residues
Hydroxylamine	Asparagine–glycine bonds
2-Nitro-5-thiocyanobenzoate	Amino side of cysteine residues
Enzymatic cleavage	
Trypsin	Carboxyl side of lysine and arginine residues
Clostripain	Carboxyl side of arginine residues
Staphylococcal protease	Carboxyl side of aspartate and glutamate residues (glutamate only under certain conditions)
Thrombin	Carboxyl side of arginine
Chymotrypsin	Carboxyl side of tyrosine, tryptophan, phenylalanine, leucine, and methionine
Carboxypeptidase A	Amino side of C-terminal amino acid (not arginine, lysine, or proline)

HPLC kromatografija

PROTEINI: določanje primarne strukture

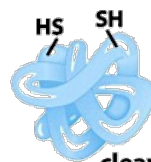
- strategija dela :
  - določitev ak sestave
  - redukcija vzorca
  - razgradnja z E1
  - razgradnja z E2
  - ...

Result		
A 5	H 2	R 1
C 2	I 3	S 2
D 4	K 2	T 1
E 2	L 2	V 1
F 1	M 2	Y 2
G 3	P 3	

Conclusion
Polypeptide has 38 amino acid residues. Trypsin will cleave three times (at one R (Arg) and two K (Lys)) to give four fragments. Cyanogen bromide will cleave at two M (Met) to give three fragments.

- izpeljava zaporedja iz DNA da informacijo kako se je protein sintetiziral
- pretvorba v biološko aktivno obliko
  - odstranitev krajših peptidov
  - kemijske spremembe na ak
- pomen poznavanja ak zaporedja
  - s primerjanjem ak zaporedij ugotovljamo sorodnost proteinov (sekvenčna homologija) → družine proteinov
  - sklepamo o evolucijskem razvoju proteina (filogenetska drevesa)
  - mutirani proteini imajo drugačno zaporedje (patološki vidik)
  - sklepamo lahko o 3D strukturi proteina

cleave with **trypsin**; separate fragments; sequence by Edman degradation

- T-1 GASMALIK
- T-2 EGAAYHDFEPIDPR
- T-3 DCVHSD
- T-4 YLIACGPMTK

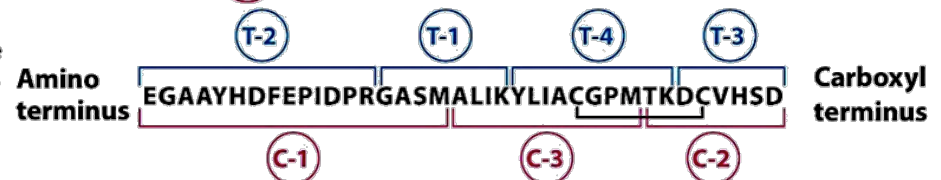
T-2 placed at amino terminus because it begins with E (Glu).
T-3 placed at carboxyl terminus because it does not end with R (Arg) or K (Lys).

cleave with **cyanogen bromide**; separate fragments; sequence by Edman degradation

- C-1 EGAAYHDFEPIDPRGASM
- C-2 TKDCVHSD
- C-3 ALIKYLIACGPM

C-3 overlaps with T-1 and T-4, allowing them to be ordered.

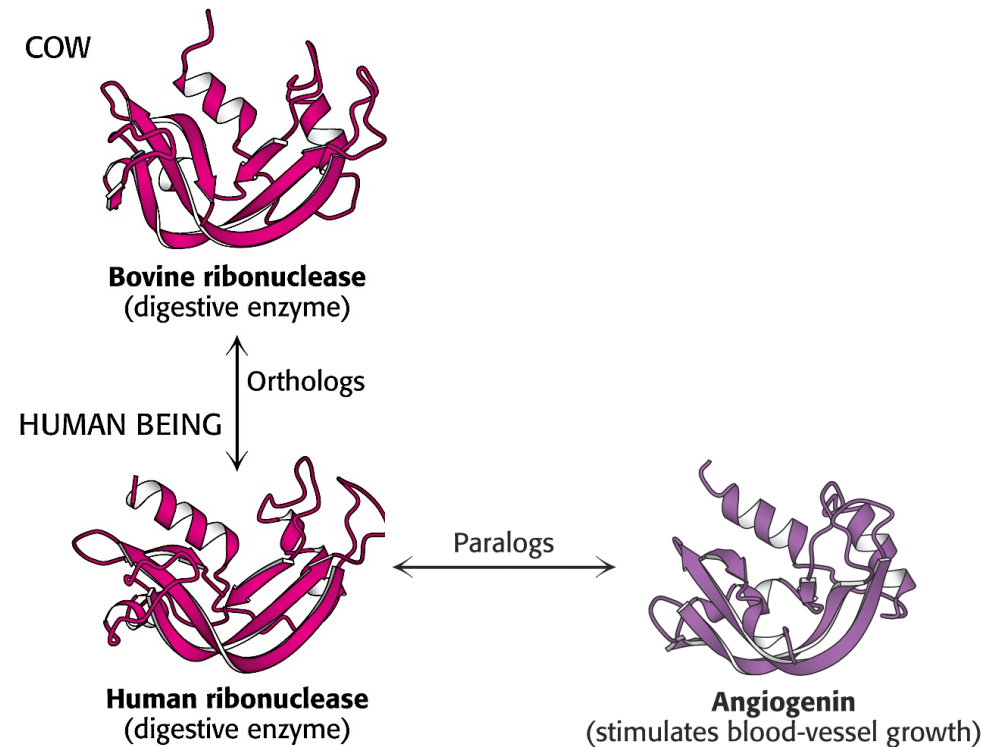
establish sequence

PROTEINI: zgradba proteinov – sekvenčna homologija

- proteini tvorijo družine, ki izkazujejo podobnosti
- primerjava 3D strukture najboljši indikator
- primerjava ak zaporedij
  - sekvenčna homologija
  - baze podatkov dostopne
- homologi se delijo v:
  - ortologe
    - homologi, prisotni v različnih speciesih
    - podobne ali identične funkcije
  - paraloge:
    - homologi, prisotni znotraj enega speciesa
    - nastali z podvojitvijo gena
- Kdaj sta dva proteina homologa?
  - podobnost v ak /nukleotidnem zaporedju
  - skoraj vedno v 3D strukturi

PROTEINI: zgradba proteinov – statistična analiza zaporedij

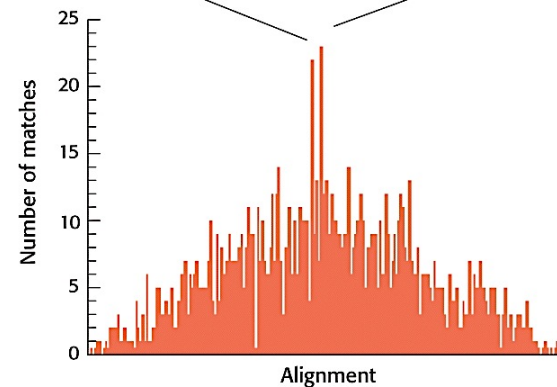
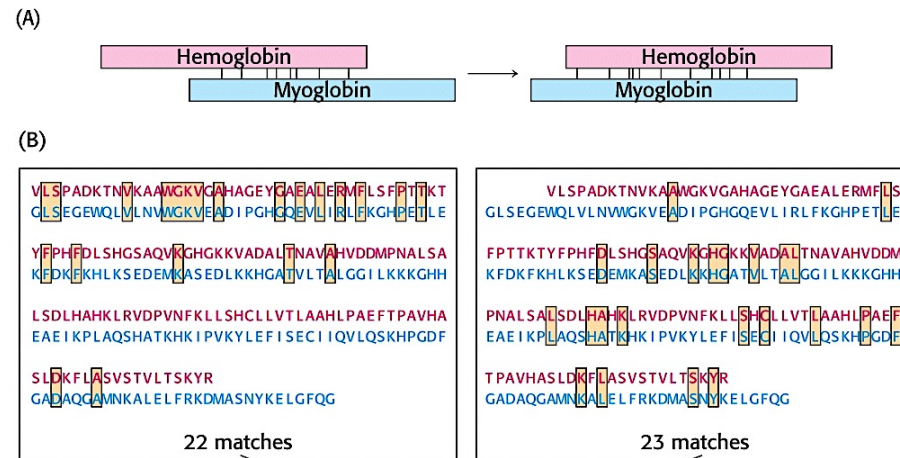
- primerjava ak zaporedij
- mioglobin Mb
  - veže O₂ v mišicah
- hemoglobin
  - veže O₂ v pljučih
  - štirih polipeptidnih verig, 2 α in 2 β
- drsenje zaporedij
  - 22 ali 23?

141 ak Human hemoglobin (α chain)

VLSPADKTNVKAANGKVGAGHAGEYGAELERMFLSFPPTTKTYFPHFDLSHG
SAQVKGHGKKVADAL TNAVAHVDDMPNALSALSDLHAHKL RVPVNFKLLS
HCLLVTLAAHLPAEFTPAVHASLDKFLASVSTVLT SKYR

153 ak Human myoglobin

GLSDGEWQLV LNWWGKVEAD I PGHGQEV L I RLFKGH PETLEKFDKFKHLKS
EDEMKA SEDLKKHGATVLTALGG I LKKKGHHEAE I KPLAQSHATKHK I PVK
YLEF I SECI I QVLQSKHPGDFGADAQ GAMNKALELFRKDMASNYKELGFQG

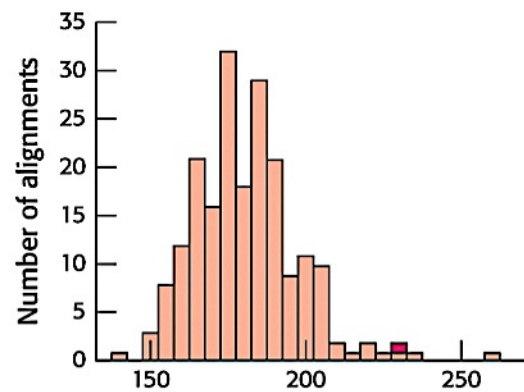
PROTEINI: zgradba proteinov – statistična analiza zaporedij

- primerjava manj podobnih zaporedij
- rastlinski Hb in Mb
  - 15% identičnost

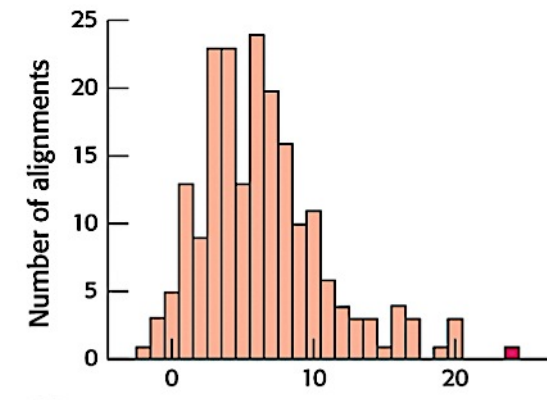
Myoglobin

Leghemoglobin

```
GLSEGEWQLVNLNMGKVEADIPGHGQEVLIIRLFKGHPEPLEKFDKFKHLKSEDEM  
GALTESQAALVKSSMWWFNANIPKHTHRFFILVLEIAPAAK---DLFSFLKGTSEV  
  
KASE-DLKKHGATVLTALGGI---LKKKGH--HEAEIKPLAQSHATKHKIPVKYLE  
PQNPPELQAHAGKVFVKLVYEAAIQLEVTGVVVTDATLKNLGSVHVS KG-VADAHFP  
  
FI SECTIQVLQSKHPGDFGADAQGAMNKALELFRKDMASNYK-ELGFQG  
VKEAII LKTIKEV----VGAKWSEELNSAMT IATDELAIVIKKEMDDAA
```


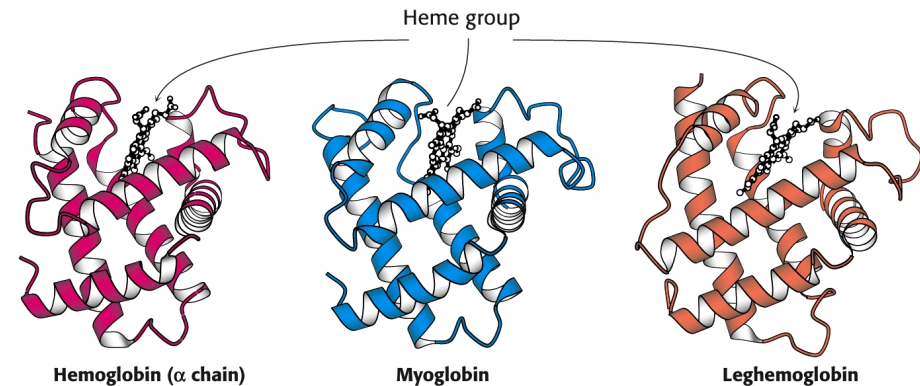
(A) Alignment score (identities only)

(B) Alignment score (Blosum 62)

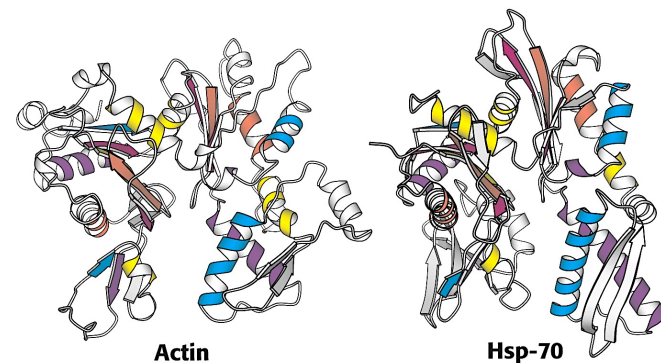
PROTEINI: zgradba proteinov – statistična analiza zaporedij

- Zaključek:
- za zaporedja daljša kot 100 ak velja:
  - > 25% → ne gre za naključje, proteina sta homologna
  - 15-25% → dodatne analize, da se potrdi statistična signifikantnost
  - < 15% → ne gre za signifikantno podobnost

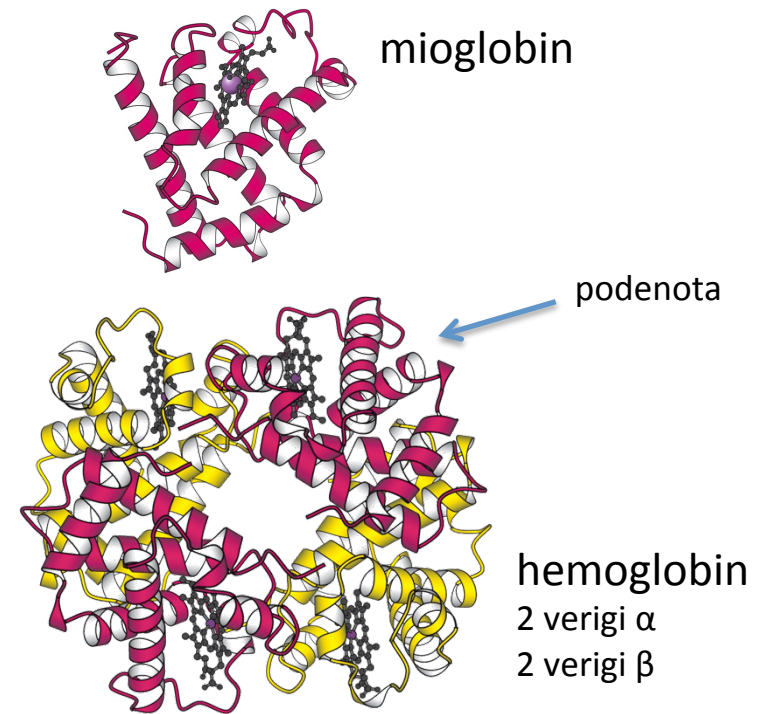
- 3D strukture so veliko bolj ohranjene
- včasih so 3D strukture podobne, ak zaporedje pa ne

- aktin / Hsp-70
  - 15 % identičnost
  - paraloga
  - različna funkcija

PROTEINI: lastnosti

- monomerni proteini
  - iz ene same polipeptidne verige
- oligomerni proteini
  - so iz več polipeptidnih verig
  - posamezna veriga je podenota
  - podenote so lahko enake ali različne
  - povezane so z nekovalentnimi vezmi
- enostavni proteini
  - sestavljeni samo iz ak
- konjugirani proteini
  - holoprotein/apoprotein
  - kofaktor
- globularni proteini
- fibrilarni proteini (netopni)

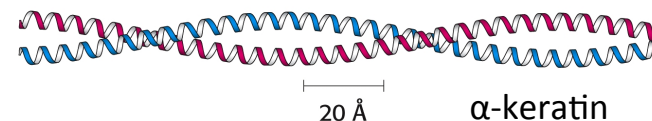
holoprotein = apoprotein + kofaktor
aktiven   neaktiven

kovinski ion

organska molekula

- stalno vezana = prostetska skupina

- začasno vezana = kosubstrat

PROTEINI: delovanje proteinov

Različna zaporedja ak se pri proteinih odražajo v različni velikosti, obliki in aktivnosti.

- **encimska kataliza**

- encimi
- reakcija pospešena do $10^{14}x$
- več tisoč encimov

- **mehanska opora**

- čvrstost kože, kit, hrustanca (kolagen)
- perje, laje, nohti (keratin)
- citoskelet (aktinski filamenti, mikrotubuli, intermediarni filamenti)

- **imunski odgovor**

- protitelesa (Ab)
- prepoznajo in vežejo tuje substance
- virusi, bakterije, proteini, sladkorji
- avtoimune bolezni

- **transport in skladiščenje**

- majhne molekule se po telesu prenašajo preko proteinov
- lipoproteini (netopne molekule, holesterol)
- albumin (maščobne kisline)
- transferin, feritin (transport, skladiščenje Fe)
- hemoglobin, mioglobin (kisik)

- **koordinirano gibanje**

- gibalni proteini omogočajo gibanje mišic
- aktin, miozin

- **transmisija signalov**

- živčna celica odgovori na dražljaj preko receptorja
- rodopsin občutljiv na svetlobo

- **kontrola rasti in diferenciacije**

- izražanje genetske informacije in kontrola so pogoj za diferenciacijo celic
- bakterije, kontrola preko represorjev
- višji organizmi, rastni faktorji in hormoni

